

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ДУМКИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 3(34), с. 179–183

Розглядаються проблеми відносин у сфері інтелектуальної власності.

Створення надійних форм захисту інтелектуальної власності, без здійснення історико-правового аналізу її становлення та розвитку, неможливо. Історичний аспект — це основа дослідження будь-якої наукової категорії, саме історичні джерела допомагають розкрити її змістовну сутність. Історико-правовий аналіз становлення та розвитку інтелектуальної власності здійснено з урахуванням хронологічних рамок періодизації юридичної науки.

До проблеми відносин у сфері інтелектуальної власності зверталися здебільшого фахівці з цивільного права. Так, О. М. Мельник досліджує особливості цивільно-правової охорони інтелектуальної власності в Україні, С. М. Клейменова звертає увагу на авторські правовідносини як форму реалізації правомочностей суб'єктів авторського права, І. Р. Калаур аналізує цивільно-правовий договір як підставу виникнення права власності юридичної особи, В. Г. Олюха дає загальну характеристику цивільно-правового договору. Проблемам правового регулювання інтелектуальної власності присвячені праці й інших фахівців з цивільного права, таких як: О. С. Кравченко, О. М. Пастухов, С. А. Дзис, Є. В. Петров, О. М. Боярчук, Н. Е. Яркіна та ін.

Представники науки адміністративного права і процесу також зверталися до проблем інтелектуальної власності. Г. В. Корчевний зосереджує увагу на адміністративній відповідальності за порушення авторських та

суміжних прав. Н. П. Дригаль розкриває організаційно-правові основи детінізації відносин у сфері обороту об'єктів інтелектуальної власності.

Представники теорії та історії держави і права, наприклад Н. М. Пархоменко, здебільшого зосереджували увагу на понятті, ознаках та властивостях договору, класифікації договорів та їх змістовній характеристиці, місці нормативно-правового договору в системі джерел сучасного права. Фахівці з кримінального права та кримінології, наприклад П. С. Березін, розглядали об'єкт, суб'єкт, суб'єктивну та об'єктивну сторону незаконного використання інтелектуальної власності.

Проблемам правового регулювання господарсько-договірних відносин в Україні присвячена праця О. А. Беяневича “Господарський договір та способи його укладання”. Автор зосереджує увагу на правовому регулюванні традиційного способу укладання господарських договорів. Проте, навчальна література з господарського права, як правило, не містить жодної інформації щодо інтелектуальної власності, наприклад, — це підручники О. М. Віника, В. С. Щербини та Л. А. Жука з “Господарського права”. До того ж, автори наукової та навчальної літератури з інтелектуальної власності здебільшого є представниками науки цивільного права. Отже, враховуючи недостатню увагу науковців — фахівців з господарського права до питань розвитку інтелектуальної власності, вва-

жаємо, що зазначена проблема є актуальною та вимагає детального дослідження.

У зв'язку з цим, необхідно розглянути розвиток інтелектуальної власності, яка змінювалася залежно від стану економіки та суспільних відносин з позиції господарського права. Без цього кроку неможливо кваліфіковано орієнтуватись у проблемах права інтелектуальної власності — не розуміючи їх історичну сутність і не володіючи напрацюваннями минулих поколінь. Адже, для встановлення справжніх наукових фактів, потрібно вивчити минуле.

Охорона інтелектуальної власності здійснювалась ще в античному світі, а на території України та інших держав — на рівні звичаєвого права. Як свідчить аналіз історико-правових джерел, які дійшли до наших часів, щодо особливостей формування права інтелектуальної власності у більшості народів була теорія привілеїв. Згідно з розробленою теорією королівського права перевага надавалась виробництву у вигляді цехів або закритих промислових корпорацій. Привілеї, які видавала перша особа, засвідчувались грамотами та надавали монопольне право на використання твору, винаходу. Шляхом правової охорони забезпечувалась монополія у використанні тих чи інших механізмів. Привілеї отримували особи, наближені до трону. Недоліком привілеїв, на нашу думку, було те, що інші особи не могли використати технічну новинку, оскільки не мали спеціальних дозволів, що, в свою чергу, уповільнювало розвиток інтелектуальної власності та виробництва в цілому.

Першим нормативним актом про захист прав авторів став прийнятий у 1709 р. Статут королеви Анни (далі Статут). Згідно зі Статутом, твір проголошувався власністю автора, хоча свої права автор міг відчужувати. Статутом встановлювався строк чинності прав на друкування і опублікування — 14 років від дати першої публікації, строк міг бути продовжений ще на 14 років, тобто — становив 28 років за життя автора. Якщо твір був надрукований до прийняття Статуту, то строк охорони становив 21 рік. Згідно зі Статутом надавалося виключне право монополь-

ного використання переваг нової ідеї, що, у свою чергу, давало можливість автору отримати більший прибуток. Статут для свого часу мав, безперечно, прогресивне значення. Отже, батьківщиною авторського права є Великобританія. Проте, Статут знайшов застосування і в інших країнах. Так, у США діяла державна реєстрація авторських творів, було прийнято депонування творів до бібліотеки. Норми Статуту застосовувалися до 1976 р.

У Росії перший нормативний акт про привілеї був виданий у 1723 р. А саме, “Правилами видачі привілеїв на заведення фабрик” впорядковувався порядок видання привілеїв щодо фабричної справи. Крім того, у 1812 р. приймається Закон “О привілеїях на разные изобретения и открытия в художествах и ремеслах”, яким передбачається надання привілеїв на власні та зарубіжні винаходи, встановлюється строк їх охорони залежно від винаходу. Теорія привілеїв, як пише Р. Дюма, відіграла свою консолідуючу роль у переході від видачі індивідуальних дозволів до встановлення загального порядку дозволів на монопольне становище та використання новинок. При цьому сам привілеї розглядався не як звільнення від юридичного обов'язку, а як перевага над іншими суб'єктами такої самої діяльності [1, 15].

Патентні закони забезпечували охорону об'єктів промислової власності. Винаходом визнавався творчий результат у будь-якому виді доцільної діяльності за умови відповідності закону. Об'єктом права власності вважався будь-який творчий результат. Так, перші патентні закони приймають у 1790 р. у США, а в 1791 р. у Франції. З 1815 по 1820 рр. у США, Франції та Великій Британії видавали по 100 патентів на рік, з 1850 по 1854 рр. — по 1000 патентів. Через патент встановлювалась охорона прав винахідника, по суті, вводилась державна реєстрація, започатковувався захист прав промислової власності. Найпоширеніший перехід до авторського та патентного права як власності, пише Г. В. Корчевний, був у ХІХ ст. з прийняттям у більшості європейських країн авторських і патентних законів. Цими законами права власників досягнень у галузі літерату-

ри, мистецтва та науки, а найбільше – технічної творчості прирівнювались до класичного права власності [2, 46–47].

У XIX ст. встановлюється правова охорона товарного знака. Під товарним знаком у той час мали на увазі ярлики, які вказували на походження товару. Хоча археологічні знахідки свідчать, що товарні знаки на зброї, меблях, одязі з'явилися значно раніше. Так, у середні віки гільдії проставляли печатки на своїх ремісницьких виробих. Тому інколи знаходили клейма та герби цехів, що свідчило про наявність у той час контролю за якістю. У другій половині XIX ст. виходять перші закони щодо правової охорони товарного знака. У Росії в 1830 р. був виданий закон, згідно з яким фабриканти повинні були мати спеціальні клейма на своїх виробих. У 1838 та 1896 рр. були прийняті закони про товарні знаки. Отже, Російське законодавство ґрунтувалося суто на теорії пропріетарної власності.

Нормативне вираження пропріетарної теорії започатковане французькими законами про авторське право і про право на винаходи (патентним законом) від 7 січня 1791 р., де вказувалось, що будь-який винахід чи відкриття є власністю його автора. Таким чином, ідею було проголошено власністю, що надалі потребувало визначення змісту прав власника, способів охорони цієї власності. Слід погодитися з І. Зеніним [3, 14], що зміст права інтелектуальної власності був похідним від права власності у класичному розумінні.

Згідно з пропріетарною теорією права інтелектуальної власності суб'єктом права власності на інтелектуальні об'єкти визнавалися права, а саме: право володіння, право користування, право розпорядження. Ст. 41 Конституції України закріпила право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [4]. Тобто суб'єкти права інтелектуальної власності мають стосовно результатів творчої діяльності такі самі правомочності, як і суб'єкти права власності, а саме володіти, користуватися і розпоряджатися об'єктом своєї власності на власний розсуд.

Різновидом пропріетарної теорії, пише Г. В. Корчевний, стала так звана договірна теорія права інтелектуальної власності, що виникла на основі теорії природного права. Її представники виходили з того, що патент є своєрідним договором між суспільством і винахідником, на підставі якого другий передає першому свій винахід, а взамін отримує монополію (виключне право) на його використання [2, 51–52]. Нині ряд положень договірної теорії знайшли своє відображення у патентному законодавстві щодо вимог до розкриття сутності винаходу та його опису.

Автором рентної теорії був Шаффле [5, 17], який виходив з того, що авторське право є штучно створена монополія, яка забезпечує автору ренту, прибуток. Теорія виключних прав полягала в тому, що в основі виключного права лежить заборонна функція, яка дозволяє власнику цього права виключити третіх осіб із несанкціонованого використання твору. Так, А. П. Сергеев зазначає також, що на сьогодні ніхто не сумнівається у подвійній природі авторських і винахідницьких прав, оскільки, з одного боку, власнику творчого результату належить право на його використання, яке має виключний характер і може бути передане іншим особам, а з другого — автор володіє сукупністю особистих, немайнових (моральних) прав, які не можуть бути відчуженими через їх природу [6, 15]. У деяких працях, наприклад, “Право изобретателя” А. А. Пилипенка [7, 116], проводилися аналогії між книгами та винаходами.

На основі теорії природного права і теорії промислової власності було запропоновано нематеріальну (імматеріальну) теорію інтелектуальної власності, яка була поширена наприкінці XIX ст. Вважалося, що при створенні творчого результату (винаходу), його автор ніби вкладає в нього частину самого себе. Тому будь-які посягання на винахід як результат творчої діяльності розглядаються як зазіхання на особисті права власника. Саме право власника є комбінацією майнових і особистих прав. Головний зміст майнового права винахідника полягає у праві виключного використання ідеї, а особистого — у праві на авторство [8, 49].

Таким чином, в європейських країнах того часу висувалися різні, інколи діаметрально протилежні, теорії авторського права і, зокрема, патентного права. У науці господарського права існує кілька теоретичних конструкцій права інтелектуальної власності: теорія привілеїв, пропріетарна, у рамках якої розрізняли договірну, промислової власності, нематеріальну та ін. Водночас, жодна з наведених теорій, не може бути домінуючою, адже право інтелектуальної власності з моменту його виникнення зазнало суттєвої трансформації.

Кожна теорія права інтелектуальної власності знайшла своє втілення, тією чи іншою мірою, в усіх міжнародно-правових актах і впливала на моделювання національних законодавств. Тому вважаємо, що варто зупинитися на положеннях основних міжнародних конвенцій, які стали базовими для становлення сучасного права інтелектуальної власності. Так, у 1883 р. була прийнята Паризька конвенція [9], яка встановила: принцип національного режиму — це єдиний правовий режим для всіх країн — учасниць конвенції, а також право пріоритету. У 1886 р. Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів [10] встановила принципи охорони авторського права. До важливих міжнародних конвенцій належить також Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків 1891 р.

З метою встановлення єдиного правового режиму щодо охорони інтелектуальної власності, імплементації та гармонізації законодавства у сфері інтелектуальної власності в 1967 р. була утворена Всесвітня організація інтелектуальної власності. Згідно з конвенцією про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності [11, 289–304] до об'єктів інтелектуальної власності належать: літературні, художні та наукові твори; виконавча діяльність артистів; звукозаписи, радіо- і телевізійні передачі; винаходи в усіх сферах людської діяльності; наукові відкриття; захист проти недобросовісної конкуренції, а також інші результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній діяльності. У 2000 р. Всесвітньою організацією інтелектуальної власності

було схвалено Всесвітню декларацію з інтелектуальної власності, у якій запропоновано нове визначення інтелектуальної власності. А саме, інтелектуальна власність — це будь-яка власність, яка за загальною згодою визнається як інтелектуальна за характером і заслуговує захисту, включаючи, але не обмежуючись науковими і технічними винаходами, літературними чи художніми витворами, товарними знаками і вказівками ділових підприємств, промисловими зразками і географічними позначеннями [12, 14–18]. Нині членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності є й Україна.

У другій половині ХХ ст. було прийнято близько тридцяти міжнародних конвенцій, до більшості з яких приєдналася й Україна. Проте, міжнародні конвенції містять спірні положення. Так, до об'єктів права інтелектуальної власності віднесено такі з них, що не є результатами творчої діяльності, наприклад, географічні позначення. Крім того, в міжнародних конвенціях об'єкти інтелектуальної власності зазначаються по-різному, що породжує різні підходи до визначення їх сутності. Міжнародні конвенції впливали на формування національних законодавств. Проте, інтеграційні процеси на основі міжнародного законодавства сприяють консервативності міжнародного законодавства у сфері інтелектуальної власності, що, на нашу думку, стримує розвиток більш прогресивних теоретичних моделей права інтелектуальної власності, уповільнює розвиток юридичної думки з інтелектуальної власності.

Розбудова української державності потребує створення дієвого механізму захисту права інтелектуальної власності та вдосконалення власного законодавства. Нині інтелектуальна власність в Україні має всі умови для подальшого розвитку, а отже виникає необхідність доопрацювання теоретичних питань інституту права інтелектуальної власності. Тому науковцям слід переглянути положення права інтелектуальної власності, що, у свою чергу, допоможе не лише створити надійний механізм захисту інтелектуальної власності в державі, а й інтеграції України у світову економічну систему.

Література

1. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции: Пер. с франц. — М., 1989. — 340 с.
2. Корчевний Г. В. Адміністративна відповідальність за порушення авторських та суміжних прав // Дис. канд. юрид. наук. — Одеський Нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — О., 2002. — 178 с.
3. Зенин И. А. Истоки российской науки патентного права // Право изобретателя. — М., 2001. — С. 5–21.
4. Конституція України. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
5. Schaffle A. Die nationalökonomische Theorie der ausschliessenden Absatzverhältnisse, insbesondere etc., Tubingen, 1867.
6. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации // Право изобретателя. — М.: Статут, 2001. — С. 10–15.
7. Пиленко А. А. Право изобретателя. — М.: Статут, 2001. — 688 с.
8. Urbaneta Mariano Uzcatequi. Propriedad industrial. — Caracas, 1970.
9. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. — Режим доступу: <http://search.ukr.net/google/search.php>
10. Паризький акт Бернської конвенції. — Режим доступу: <http://search.ukr.net/google/search.php>
11. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 липня 1967 р. // Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. Т. 1. Право интеллектуальной собственности. — К., 1999. — С. 289–304; CD-ROM Компьютерное законодательство Украины // Бизнес-комплект Юрист-плюс.
12. Всесвітня декларація з інтелектуальної власності // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. — 2002. — № 4. — С. 14–18.

Здійснено історико-правовий аналіз становлення й розвитку юридичної думки з інтелектуальної власності з урахуванням хронологічної періодизації юридичної науки, на підставі теоретичних здобутків вчених різних галузей права. Водночас, сам зміст історико-правового дослідження, його основні положення доводять, що питання інтелектуальної власності перебувають у процесі постійного розвитку й удосконалення.

Проведен історико-правовий аналіз становлення й розвитку юридической мисли по інтелектуальної власності с учетом хронологической периодизации юридической науки, на основе теоретических достижений ученых разных отраслей права. В то же время само содержание историко-правового исследования, его основные положения доказывают, что вопросы интеллектуальной собственности находятся в процессе постоянного развития и совершенствования.

The thesis presents the historical and legal analysis of the formation and development of legal ideas on intellectual property considering the timeframe of legal science, based on the theoretical achievements of scientists in different fields of law. Simultaneously, the actual content of historical and legal research, its main provisions prove that intellectual property is still in the process of continuous development and improvement.

Надійшла 19 травня 2012 р.